

MATINA

मतिना

मतिना

स्वलापौ दं ३ ल्याः १० वछला नसं ११२९ Quarterly Magazine Vol.3 Issue 10 May 2009 त्रैमासिक पत्रिका वर्ष ३ अंक १० जेष्ठ २०६६

Preserving Our Culture & Language

May Peace and Prosperity Prevail in the Universe

Nepal Rs.40.00 India Rs.40.00 UK £3.00 Europe Euro 7.00 USA and rest of the world \$7.00

नेवा: सभ्यताया विं लिखतपौ

Devi Chandra Shrestha, MCom, LLB is a good travelogue writer. He has authored books on travel, banking and history.

नेपा:या इतिहासय् नेवा: सभ्यतां गुलि दुग्यंक थाय् कयात:गु दु धका: सीकेगु छगू ग्यसुला:गु सामग्री लिखतपौ ख: । थौस्वयां द्र:छि दँ न्ह्य:निसं नेवा:तय् लिखतपौ चय्गु प्रचलन दयधुंकल । लिखतपौ चय्गु प्रमुख सामग्री तालपौ/ताडपत्र ख: । तायग:सिमाया ह:यात बालाबालाचिंक चाना: च्वज्याय् छ्यली । नेवा: नृतत्वशास्त्र (Newar Anthropology) चय्गु ज्या न्ह्याकेत थ्व हे तालपती च्वयात:गु लिखतपौया विशेष अध्ययन मयाय्कं मगा: । तर थौतक नेवा: ल्याय्महतयूत थुखेपाखे सालेगु कुत: याय्फयाच्वंगु मदुनि । नेवा:तय्सं थ:गु भाषिक इतिहास न्ह्यव्वय्मफुगुया छगू कारण लिखतपौया अध्ययन मदुगुलिं ख: ।

नेपालभाषाया उत्पत्ति अथवा इतिहास चय्गु ज्याय् लिखतपतिं यक्व हे गुहालि याय्फइ । नेपालमण्डलया पुलांगु भूगोल (Ancient Geography) निर्माणयानितिं नं लिखतपौया अध्ययन मदय्कं मगा: । नेपा:या राजनैतिक

इतिहास मालाच्वपिं स्वदेशी व विदेशी अनुसन्धातात यक्व दु । तर राजनैतिक इतिहासयात निगू पक्षं न्ह्यावले प्रभावित यानाच्वनी - सांस्कृतिक पक्ष व आर्थिक पक्ष । थुपिं निगुलिं पक्षया अध्ययन यायूत नेवा: लिखतपौया अध्ययन मदय्कं मगा: । तर दु:खया खँ, निगुलिं पक्षया विश्लेषणात्मक अध्ययन याइपिं इतिहासकार धा:सा छम्ह हे मदु । नेपालमण्डलया तालपौया अध्ययन विदेशीतय्सं न्ह्याकेफमखु । थनयागु समाज रचना थुइकेत इमित यक्व थाकुइ । उकिं थ्व ज्या यायूत नेवा:त हे न्ह्यचिलेमा:गु दु ।

नेपालमण्डलया लिखतपौयात निव्वय् थला: स्वय्फु - १. राजकीय लिखतपौ २. सामान्य लिखतपौ । राजकीय लिखतं प्रत्यक्षत: राजनैतिक इतिहास प्वलाच्वनीसा सामान्य लिखतपतिं न्ह्याय्कनं थें नेवा: समाजया प्रतिविम्ब क्यनाच्वनी । राजकीय लिखत व सामान्य लिखत नितानं हे नेपालमण्डलय् वैध साध्य (Legal Document) जुयाच्वंगुलिं नेपा:या न्यायिक इतिहासनापं प्रभावित जुयाच्वंगु दु । थुकिं भीगु न्याय प्रशासनयात नं जनस्तरं थुइकेगुली तिब: वियाच्वंगु दु । संख्यात्मकरूपं स्वय्गु ख:सा राजकीय लिखत

महो जक दु, तर सामान्य लिखत यक्व हे लुयाव:गु दु । अथेसां निगुली हे सुक्रीबिक्रीया पौ आपा: खनेदु । थ्वयात विकाता / विक्रीनामा / फार्स्ये (फाछ्ये) पौ नं धाय्गु या: । सामान्य लिखतय् बह:पौत नं गाक्कं खनेदु ।

राजकीय वा सामान्य लिखतया मूल व्यहोरा संस्कृत भासं ख:सां व्यवहारय् धा:सा अपभ्रंश संस्कृतया रूप हे छ्यलात:गु खनेदु । थुज्व:गु अपभ्रंशया नियम थथे हे धका: धाय्फइगु अवस्था मदु । च्वमिया मनय् गुकथं वल उकथं हे च्वइगु जुया: थ्व अपभ्रंश व्यहोरा थुइकेत मूलस्वरूप संस्कृत वाक्यांश भतीचा अध्ययन यानास्वय्गु आवश्यक जुइ ।

१. लिखतया मिति

१ श्रेयोऽस्तु सम्बत् ... मासे ... पक्षे ... तिथौ ॥

थुकथं लिखतया शुरुइ साल, महिना, पक्ष, तिथि तया: कारोवार जूगु मिति चय्गु याइ । तिथिमिति क्यनेगु भवलय् वार धा:सा च्वइमखु । थथे छाय् जुल धैगु खँय् नं दुवाला: स्वय्मा:गु दनि । लिखतपौ चय्गु प्रचलन नेपालमण्डलय् जक दुगुलिं थुकी अक्सर याना: 'नेपाल सम्बत्' हे जक अंकित जुयाच्वनी । नेपालमण्डलपिने बाइसी चौबीसी राज्यय् लिखतपौया मानक स्वरूप आ:तक खनेमदुनि । नेपालमण्डलं

प्रभावित गोर्खा राज्य नं थ्व सभ्यताया प्रवेश जूगु सीमदुनि ।

२. ग्राहक

लिखतपती मिति छायाधुनेव कारोवारया ग्राहक सु खः वयागु नां, थर, थाय्बाय् च्वय्गु याइ । तर अप्वः यानाः ग्राहक खँवः छ्यलीमखु, वरु ग्राहकयात थुइकीगु मेगु पारिभाषिक खँवः सकाशात् छ्यलातइ । थुकिया अर्थ लिक्क/समक्ष/मार्फत् खः । छुं नं विक्रीनामाया लिखतया कारणी हे क्रेता जुइगुलिं धनीपक्ष थुम्ह खः धकाः क्यनीगु स्वाभाविक हे खः ।

थुपिं सामान्य लिखतपती दइगु तत्त्व जुल । तर राजकीय लिखतय् धाःसा क्रेतापक्षयात न्हापालाक क्यनीमखु । जुजु हे विक्रेता जुयाः राजकीय लिखतपौ निर्माण जुइगुलिं विक्रेता पक्षयात हे न्हापालाक क्यनेगु याइ ।

३. धारणक

थ्व लिखतया ऋणी पक्ष खः अर्थात् थ्वयात विक्रेता धकाः नं धाय्फु । गगु अचल सम्पत्ति म्युगु खः उकी कानूनीरूप हक प्राप्त मनुयात धारणक धकाः च्वय्गु याइ । हक अधिकार जक मखु हकभोग नं यानाच्वंमह मनुखं म्युगु धकाः अर्थ वइकथं स्वकीयं स्वभुज्यमानकं (थःम्हेस्यां भोगचलन यानातयागु सम्पत्ति) धयागु वाक्यांश छ्यली । ग्राहकया थें हे थ्व पक्षया नं नां, थर, थाय्बाय् परिचय बियातःगु दइ ।

४. साध्य सम्पत्ति अथवा विक्रीवस्तु

गुगुं नं लिखतपत्रय् धारणकया म्हेसीका च्वय्धुनेव विक्रीवस्तु छु खः उकिया विवरण च्वय्गु ज्या जुइ । लिखतया साध्य सम्पत्ति हे विक्रेतायागु अचल सम्पत्ति खः । थ्व सम्पत्ति स्वंगू किसिमया जुइफु -

१. बुँ अथवा क्यव
२. छें
३. छें व छेंनाप स्वानाच्वंगु क्यव

थुपिं क्रय-विक्रय वस्तु म्हेसीकेत प्यंगू दिशाय् च्वंगु प्राकृतिक अथवा स्वामित्वया वस्तु क्यनेगु ज्या जुइ । थ्वयात चतुराघातेन धयागु संस्कृत खँवः छ्यली । थुकियात अपभ्रंश यानाः

चात्राघातेन धकाः अप्वःसिनं च्वयावयाच्वंगु दु । थ्व हे परम्पराया अनुशरण यानाः थौकन्हय्तकं छेंबुँया कालबिलय् चारकिल्ला क्यनेगु प्रचलन ल्यनाच्वंगु दनि । बुँया परिमाण क्यनेत रोव/कर्ष छ्यलातःगु दइ । न्हापाया परम्पराकथं ४ कर्ष = १ रोव (रोपनि) जुइ । कर्षयात नेवाभासं 'चुलिछ' धाइ । 'चुल' नेवाः खँवलं कर्ष स्वयां क्वय्च्वंगु परिमाण क्यनेगु ज्या याइ । म्युगु वस्तु छें जूसा उकिया नं प्यंगू हे दिशाय् च्वंगु किल्लात क्यनेगु याइ । छेंया भौगोलिक अवस्थिति नापनापं छेंया मोहडा गुखे स्वयाच्वन धैगु विवरण नं बियातःगु दइ । छेंया हाकः, व्या व जाः गुलि दु धकाः क्यनेत ल्हाःया चुल्यानिसें दथुपतितकया हाकः थुइकीगु 'कु' इकाइ छ्यली । लिखतपौया साध्य छें जुलकि खा या परिभाषाकथं मापदण्ड क्यनेगु ज्या जुइ ।

५. वस्तुया मूल्य

विक्रीवस्तुया विवरण धुंकाः उगु वस्तु छु भावं म्युगु धकाः उल्लेख यानातइ । तर अप्वः यानाः थुलिं मिल धकाः मौद्रिक मान क्यनीमखु । अतिकं कम लिखतय् जक स्पष्ट जुइक मूल्य बियातःगु दु । थथे छाया जुल धयागु खँय् नं यक्व तर्कवितर्क दनि । लिखतपती तत्कालीन इलय् चलनचल्तीया भाःकथं स्वर्ण मूल्य पुलाः काय्धुन धैगु अर्थय् तत् क्षत्रस्य यथादेशकाल प्रवर्तमान संचारः अर्घेन सुवर्ण मूल्यमादाय वाक्यांश छ्यलातइ ।

अन्तय्, तत्र स्वाधीन वस्तुक न्यायेन क्रय-विक्रियतं भवति धकाः च्वयाः 'न्याःम्हेसित पाको जुल' धयागु अर्थ व्यक्त यानातइगु खः ।

६. न्यायिक पक्ष : कालबिलया वैधता

छुं गथे जुयाः क्रेता वा धनीपक्षं न्याःगु वस्तु भोग याय्मखन धाःसा उकिया उत्तरदायित्व व्याकं धारणक वा म्युम्हेस्यां बहन याय्माः । थुज्वःगु खँ लिखतपती हे उल्लेख यानातइगु अतिकं महत्वपूर्ण पक्ष खः । लिखतया न्यायिक आधार क्वय्च्वंगु संस्कृत वाक्यांश अनुसार जुइ -

तत्र धारणकस्य निमित्तेन यदि संकट विवादपीडास्यात् तदा धारणकेन परिशोधनीयञ्च ।

(अर्थ : ऋणी/विक्रेतापाखें छुं गथे जुयाः धनीपक्ष/क्रेतां विक्री वस्तु भोग याय्मखन धाःसा थुकिया सम्पूर्ण दायित्व व हे ऋणी अर्थात् धारणयाके च्वनी ।)

थुज्वःगु लिखत व्यहोरां नेपालमण्डलया न्यायिक व्यवस्थायात संकेत यानातःगु खनेदु । परन्तु थुकिया न्यायप्रशासन पद्धति गथे खः धैगु बारे धाःसा छुं मालेज्या मजुनि ।

७. लिखतपौया साक्षि

राजकीय वा सामान्य न्यायगु लिखतपौ जूसां अनिवार्यरूपं साक्षिया उल्लेख यानातःगु दइ । साक्षिया नां, थर, त्वाःबहाःया नां समेत बियाः परिचय बियातःगु दइ । साक्षि च्वनीपिं स्वथी खनेदु -

- क. दृष्टसाक्षि - कालबिलया ज्या थःगु हे मिखां खंमह
- ख. श्रुतसाक्षि - कालबिलया खँ न्यनाः जक तःमह
- ग. ज्ञातार - कालबिल व्यवहारया खँ थःमहं सीकाः जक च्वंमह

नेपालमण्डलया लिखतपती अप्वः यानाः 'दृष्टसाक्षि'यात हे जोड बियातःगु खनेदु ।

अर्नालि लिखत क्वचाय्के न्हयः पौ च्वःम्हेसिगु नां, थर व दर्जाविशेष नं क्यनेमाः । लिखतपौया च्वमियात थुइकेत थाक धैगु खँवः छ्यली ।

८. लिखतया वापत

लिखतय् म्युम्हेस्यां छु प्रयोजनया लागि थःगु सम्पत्ति मीमाल धकाः नं स्पष्ट यानातःगु दइ । थुकिया नितिं प्रति धैगु खँवः छ्यलातइ ।

९. तलपतिया व्यवस्था

मध्यकालय् भूमि व्यवस्थाया व्यवस्थापन बिस्कं हे जुयाच्वंगु खनेदु । बुँया व्यवस्थापक 'बुँभडेल' जुइसा छें अप्वः दुगु नगर बस्ती 'छेंभडेल' धकाः अधिकार प्राप्त व्यक्ति दयाच्वनी । थुमिगु अन्तर्गत तलपति वा तलस्वामीपाखें छें बुँया कारोवार प्रमाणित याकेगु व्यवस्था जुयाच्वंगु खनेदु ।

१०. राजकीय मुद्रा

माःकथं व्यहोरा च्वय्धुंकाःलि तालपौया देपापाखे छ्यनय्लाकक चायागु छाप तइ । थ्व छाप हे राजकीय मुद्राया प्रतीक खः । थुकी गनं 'त्रिशूल', गनं 'श्री' आखः अंकित जुयाः जवंखवं चन्द्रसूर्य कियातय्गु चलन दु । थथे चाया मुद्रा छाप तयावीमह अधिकारी सु खः धकाः मालेज्या हे याय्मानि ।

चव्य न्ह्यथनागु तालपौया भिता अङ्गया सैद्धान्तिक ज्ञान थुङ्का: नेवा: सभ्यताया महत्त्वपूर्ण पक्ष जुयाच्वंगु तालपत्रया गहन अध्ययन न्ह्याकेमा:गु थौया आवश्यकता ख: । क्वय् यलया राजकीय लिखतपौया छगू नमुना न्ह्यव्वयाचवना । नेसं ७२७ या थ्व लिखत यलया जुजु शिवसिंह मल्लयागु ख: -

थ्व राजकीय लिखतपत्र जुया: थन छापचिं विस्कंगु तयात:गु दु । थ्व चायागु गोलछापया सिथय् छचा:खेरं फुतिफुतिया वृत्ताकार घेरादुने दथुइ खड्ग अंकित यानात:गु दु । खड्गया च्वसं 'श्री', जवखवं नं 'श्री/श्री'या क्वसं निखेरं 'सिंह' च्वयात:गु दु । खड्गया क्वसं पलेस्वांया चिं सीदु ।

थ्व तालपौ नेपालपिने जर्मनी थ्यनेधुंकल । अन स्तेफान विल्दहाइमया संग्रहय् च्वंगु थ्व तालपौया स्क्यानिङ्ग नेपालय् संशोधन मण्डलयात उपलब्ध जूगु ख: । थुकिया छविचित्र (facsimile) 'पूर्णमा' या पूर्णाङ्क १२९ (विसं २०६६ वैशाख)स भाजु महेशराज पन्तपाखें प्रकाशित जूगु दु ।

तालपौया देवनागरी लिप्यान्तर

[१] १ श्रैयोऽस्तु सम्वत् ७२७ फारगुन कृष्ण ॥ त्रयोदश्यांया तिथौ श्रीललितब्रुमाया९ श्रीमाणिलाधिपति श्रीश्रीजयशिवसिंहदेव प्रभुठाकुरसन् प्रसादार्थ नाम्नेन सोकियं सोभुज्यमानिकं स्था:नसे पुर्वदिसे श्रीविष्णुछें बाहार, यताछे श्रीदेवजुश नाम्ना सकासात् ॥ येर तोर क्षेत्र नाम प्रदेशे ॥ वंकुर थकुरपनिश भोया क्षेत्र शीमाया पश्चिमत् । वंकुर थकुरपिश जा गुठिया क्षेत्र शीमाया९ उत्तरत् ॥ धर शीमाया पूर्वत् ॥ थयं मगुडि चैत्रकार भि-

[२] मकेश पुनश क्षेत्र शीमाया दक्षिनत् ॥ एतषा मधे ॥ वा जु मेक जवाधिक ॥ द्वयो रोपनिक् ज क्षेत्र रोवाङ्ग रोवो नशि २ जव छि १ वा जु X ता क्षेत्र सक्रषक सम परिभोगे जथानगल कार् प्रवृत्तमान् संचाराधेन जथ्वचित मुलेमादाय क्रि विक्री स्वादिनेन् तेना निवृत्तकं न्यायन क्रेन विक्रीयत्, भवति, यदि स्यात् देवराजिक बिना संकत् व्यावाद काले तदा धार्णक९ श्रीश्री ठाकुरशन शुधकं प्रसन जुयमारो९ अत्र पत्राथे साक्षि श्रीश्रीजयहरहरसिंहदेव प्रभुठाकु-

[३] रश मेक दृष्ट ॥ क्रीप्न सर्व सोधाण्णं धुंगो जुरो शुभ ॥ •